# JON STEYNBEK VA ULUG‘BEK HAMDAM ROMANLARIDA AXLOQIY TANLOV VA IJTIMOIY BOSIM

**Yoriyeva Zarifa Xamrayevna**
Buxoro davlat pedagogika instituti

**Annotatsiya.** Maqolada Jon Steynbekning «G‘azab shingillari» (The Grapes of Wrath) va Ulug‘bek Hamdamning «Muvozanat» romanlarida moddiy tanqislik sharoitidagi axloqiy tanlov qiyoslanadi. Matnni sinchiklab tahlil qilish orqali amaliy zarurat, oilaviy majburiyat, shaxsiy qadr-qimmat va hamjihatlik qanday qilib o‘zaro raqobatlashuvchi axloqiy talablarni yuzaga keltirishi o‘rganiladi. Imkoniyatlar yondashuvi hamda tuzilmaviy mas’uliyatga doir qarashlar cheklangan harakat erkinligi bilan individual aybdorlik o‘rtasidagi farqni aniqlashtiradi. Tahlilda yordam ba’zan mahrumlikni bartaraf etmay, uni boshqa kishilar zimmasiga o‘tkazishi, hamjihatlik esa moddiy tiklanishni kafolatlamasdan mas’uliyat doirasini kengaytirishi asoslanadi. Qiyoslash o‘z xatti-harakatlari uchun javob berish mas’uliyatiga doir umumiy muammoni hamda majburiyat talqinidagi farqlarni ochib beradi. Bunda yozuvchilar o‘rtasida bevosita adabiy ta’sir mavjudligi da’vo qilinmaydi va romanlarning o‘ziga xos ijtimoiy muhitlari tenglashtirilmaydi. Natijalar majburiyatni bajarish bilan uning oqibatlariga javob berish orasidagi farqni ko‘rsatib, muvozanat tushunchasini hali yakun topmagan, davomli axloqiy izlanish sifatida talqin etadi.

**Kalit so‘zlar:** axloqiy tanlov; moddiy tanqislik; hamjihatlik; oilaviy majburiyat; tuzilmaviy adolatsizlik; amaliy imkoniyat; qiyosiy adabiyotshunoslik; Jon Steynbek; Ulug‘bek Hamdam.

Kirish

Axloqiy jihatdan asoslash mumkin bo‘lgan harakat unga bog‘liq barcha haqli manfaatlarni ta’minlay olmaganida axloqiy tanlov ayniqsa murakkablashadi. Tanqislik sharoitida bir kishini ta’minlash boshqasining tirikchilik vositalarini kamaytirishi, bir oilani himoya qilish esa shunga o‘xshash qiyinchiliklarga duch kelgan boshqa kishilar bilan hamkorlikni zaiflashtirishi mumkin. Ushbu maqolada mazkur murakkablik Jon Steynbekning «G‘azab shingillari» (The Grapes of Wrath) [1] va Ulug‘bek Hamdamning «Muvozanat» [2] romanlaridan tanlangan epizodlar asosida o‘rganiladi. Mavjud muqobil yo‘llar yetarli bo‘lmagan vaziyatda har bir roman mas’uliyatni qanday anglash imkonini berishi tadqiq etiladi. Harakat qiluvchi shaxsning niyati, harakatning amaliy shart-sharoitlari va uning oqibatlari kimlarning zimmasiga tushishi o‘rtasidagi munosabat asosiy masala sifatida qaraladi.

Qiyoslash Amerika va O‘zbekiston tajribasi yagona tarixiy qolipga bo‘ysunadi, degan taxminga emas, matnlarning o‘zidagi axloqiy muammoga tayanadi. Steynbekning keyinroq so‘zlagan Nobel nutqida adabiy mas’uliyat insoniy ojizliklarga yuzlanish va hamdardlik qobiliyatini qo‘llab-quvvatlash bilan bog‘lanadi [3]. Bu fikr muallif qarashlarini tushunish uchun tegishli kontekst yaratadi, biroq undan avval yozilgan badiiy epizodning ma’nosini uzil-kesil belgilab bera olmaydi. Qahramonning tahsinga loyiq niyati zararli oqibat bilan yonma-yon kelishi mumkin. Hamdam romanining sarlavhasi muvozanat haqida fikr yuritishga undaydi; biroq ushbu tahlilda muvozanat yozuvchiga nisbat berilgan oldindan tayyor javobni emas, o‘zaro to‘qnashuvchi majburiyatlarga oid tahliliy savolni anglatadi. Har ikki muallifning matni ham axloqiy qoidalarni misollar orqali namoyish etuvchi qo‘llanma sifatida talqin qilinmaydi.

Maqolada mas’uliyat axloqiy benuqsonlikdan farqlanadi. Mavjud muqobil yo‘llarning har biri muayyan yo‘qotish bilan bog‘liq bo‘lsa ham, qahramonning o‘z qarori uchun javob berish mas’uliyati



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

saqlanib qolishi mumkin. Senning amaliy imkoniyatlarga qaratgan e’tibori nima uchun tanlovga rasman ega bo‘lish uni amalda ro‘yobga chiqarish imkonini kafolatlamasligini tushuntirishga yordam beradi [4, 217–220-b.]. Yangning ayb uchun javobgarlik bilan siyosiy mas’uliyatni farqlashi zarar yetkazuvchi munosabatlar tizimida ishtirok etishni o‘rganishga, ayni paytda ularning barcha sabablarini qiyin ahvoldagi bitta shaxsga yuklamaslikka imkon beradi [5, «Siyosiy mas’uliyat» bo‘limi]. Shu asosda maqolada hamjihatlik va muvozanat o‘zaro bog‘liq, biroq aynan bir xil bo‘lmagan muammolar ekanligi ilgari suriladi: hamjihatlik g‘amxo‘rlik doirasini kengaytirsa, muvozanat esa o‘zaro ziddiyatli mas’uliyatlar yukini amalda qay tarzda ko‘tarish mumkinligi masalasini qo‘yadi.

Materiallar va metodlar

Tadqiqotning asosiy matnlar korpusini Steynbek romanining 1975-yildagi Viking Compass nashri, 39-bosmasi asosida Faded Page tomonidan elektron shaklga o‘tkazilgan nusxasi hamda Hamdamning «Muvozanat» romanining «Sharq, Toshkent, 2007» nashr ma’lumotlari ko‘rsatilgan, universitet saytida joylashtirilgan elektron matni tashkil etadi. Tahlil «G‘azab shingillari» romanining 26-, 28- va 30-boblari hamda «Muvozanat» romanining 30–31-boblariga qaratilgan. Foydalanilgan elektron matnlardagi sahifalanishni boshqa bosma nashrlarga tatbiq etib bo‘lmagani uchun havolalarda boblar ko‘rsatiladi. Ingliz tilidagi asl maqolada Hamdam asaridagi epizodlar tavsifi maqola muallifining qayta bayonidir. Ular nashr etilgan inglizcha tarjimadan olingan iqtiboslar sifatida taqdim etilmaydi.

Tadqiqot metodi matnni sinchiklab qiyosiy tahlil qilishni chegaralangan konseptual asos bilan birlashtiradi. Har bir epizod to‘rtta savol orqali o‘rganiladi: qaysi ehtiyoj kechiktirib bo‘lmas tus oladi, qahramon qaysi muqobil yo‘llarni anglay oladi, qaror kimlarning manfaatlariga ta’sir qiladi va rivoyatda nimalar yechimsiz qoldiriladi? Niderxoffning fokalizatsiya haqidagi talqini roviy taqdim etgan axborot bilan qahramonning vaziyatni tushunishini farqlashga yo‘naltiradi [6, «Ta’rif» va «Izohlash» bo‘limlari]. Shunga ko‘ra, dialogda aytilgan bashorat epizod doirasida ilgari surilgan dalil sifatida baholanadi; u avtomatik tarzda roviyning kelajak haqidagi tasdiqlangan bayoni sifatida qabul qilinmaydi. Qiyoslash o‘xshash axloqiy munosabatlarga qaratilgan bo‘lib, adabiy ta’sirning hujjatli dalillari mavjudligini da’vo qilmaydi.

Ekologik tanqid ko‘zga yaqqol tashlanadigan inqiroz bilan odamlarni unga nisbatan zaif holatga keltiradigan shart-sharoitlarni farqlashga yordam beradi. Nikson asta-sekin yuz beradigan va makon bo‘ylab tarqalgan zararni tasvirlashning murakkabligini ta’kidlaydi [7, 2–3-b.]. Uning tushunchasi tanlab qo‘llanadi: to‘satdan yuz bergan suv toshqini o‘z-o‘zicha sekin kechuvchi zo‘ravonlik sifatida tasniflanmaydi. Nihoyat, Filan qahramonlar va voqealarga doir axloqiy savollarni hikoya qilish usuli hamda uning auditoriya bilan munosabatlariga oid savollardan ajratadi [8, «Xos savollar va pozitsiyalar» bo‘limi]. Shu sababli tadqiqotda xatti-harakat boshqa bir kishining ehtiyojiga qanday javob berishi hamda ushbu xatti-harakatning tasvirlanishi shaxsning ongli tanlovi va faol ishtirokini hamda harakat oqibatlarini baholash uchun qanday ochib berishi o‘rganiladi. Asarlar yaratilganidan keyin ishlab chiqilgan bu nazariy yondashuvlar talqinni tashkil etishga xizmat qiladi, biroq romannavislarning o‘ziga nisbat berilmaydi.

Natijalar

Moddiy tanqislik va ixtiyoriy tanlov chegaralari

«Muvozanat» romanida yo‘l kira pulining yetishmasligi Oygulning ishlash imkonini xavf ostiga qo‘yadi; kutilgan qarz olinmaydi va Odil oilaning sog‘in sigirini sotadi. Yusuf savdoni to‘xtatishga urinadi, biroq Odil xaridor bilan kelishuvini bajarilishi shart bo‘lgan majburiyat deb biladi [2, 30–31-boblar]. Ushbu voqealar ketma-ketligi tanlov imkoniyatining amaliy ma’nosini uning vaqti bilan chambarchas bog‘laydi. Nazariy jihatdan mumkin bo‘lgan yechim boshqa bir majburiyat kechiktirib bo‘lmas tus olishidan oldin amalga oshirilmasa, yetarli bo‘lmaydi. Shuning uchun axloqiy baholashda



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

oilaning mulki yoki uning a’zolari kelgusida qancha daromad topishi mumkinligini sanab o‘tishning o‘zi kifoya qilmaydi. Resurslardan aynan ularga ehtiyoj tug‘ilgan paytda foydalanish mumkinligini ham hisobga olish lozim.

Bu o‘rinda resurs bilan amalda ro‘yobga chiqarish mumkin bo‘lgan imkoniyat o‘rtasidagi farq markaziy o‘rin tutadi. Muammo oilada ayirboshlash mumkin bo‘lgan biror narsa bor yoki yo‘qligini aniqlash bilangina tugamaydi. Muayyan mol-mulk o‘zining mavjud shaklida bir imkoniyatni, pulga aylantirilganidan keyin esa boshqasini ta’minlashi mumkin; ayni o‘zgarish davomli himoya vositasini ham yo‘qotishi ehtimol. Bu Senning moddiy ne’matlar odamlarga nimalar qilish imkonini berishiga qaratgan e’tiborini tahlilda qo‘llashdir [4, 218–219-b.]. Mazkur yondashuv oila farovonligining iqtisodiy hisob-kitobini taqdim etmaydi. Aksincha, u mavjuddek ko‘ringan chora nima uchun axloqiy jihatdan tashvish uyg‘otishda davom etishini aniqlaydi: qondirilgan ehtiyoj bilan voz kechilgan himoyani o‘zaro teng deb oldindan faraz qilish mumkin emas.

«G‘azab shingillari» romanida Tom ish tashlash paytida Keysining hamjihatlikka chaqirig‘iga javoban oilasini hoziroq oziq-ovqat bilan ta’minlash zaruratini himoya qiladi [1, 26-bob]. Bu kelishmovchilik turli vaqt istiqbollarini o‘zaro to‘qnashtiradi. Bevosita ta’minot aniq ko‘rinadi va kechiktirib bo‘lmaydi; hamkorlikdan kutilayotgan foyda esa uning ishtirokchilari yakka holda kafolatlay olmaydigan kelajakka bog‘liq. Epizodning ta’sir kuchi har ikki talabning jiddiyligidan kelib chiqadi. Harakat qiluvchi shaxsga bevosita qaram bo‘lganlar haqida qayg‘urish qolgan barchaga befarqlikni ifodalashi shart emas. Xuddi shuningdek, bir xonadon uchun muayyan paytda qoniqarli bo‘lgan natija atrofdagi munosabatlar tizimi adolatli ekanini yoki bu foyda davom etishini isbotlamaydi.

Keysining kelajakdagi oqibatlar haqidagi ogohlantirishi bosim ostidagi kishiga qaratilgan, muayyan vaziyat bilan bog‘liq dalil bo‘lib qoladi. Uni tarixning o‘z-o‘zidan ravshan qonuni sifatida o‘qish ishontirishni zarur qiladigan noaniqlikni yo‘qqa chiqaradi. Axloqiy masala boshqa bir kishidan umumiy kelajak uchun hozirgi yo‘qotishga chidashni qay tarzda asosli ravishda so‘rash mumkinligidadir. Bunday iltimos ikkilanishni fe’l-atvordagi nuqson belgisi deb baholamasdan, kishining zaif holatini e’tirof etganida ishonchliroq bo‘ladi. Shu tariqa Hamdam bilan qiyoslash cheklangan harakat erkinligining umumiy tuzilishini aniqlaydi: talab axloqiy jihatdan tushunarli bo‘lishi, biroq uni bajarish vositalari yetishmasligi mumkin. Majburiyatni tan olish va harakat qilish imkoniyatiga ega bo‘lish alohida masalalardir.

Va’da va ta’minot hamda mahrumlikning boshqalar zimmasiga o‘tishi

Odilning bergan so‘zida qat’iy turishini boshqa tayanchlar ish bermagan vaziyatda shaxsiy ishonchlilikni saqlash sifatida talqin qilish mumkin [2, 31-bob]. Bu talqin qarorning axloqiy jiddiyligini tushuntiradi, biroq uni yakuniy hukmga aylantirmaydi. Ishonchlilik muhim, chunki boshqa bir kishi o‘z harakatini berilgan va’daga tayanib rejalashtira olishi kerak. Shunga qaramay, va’daning qadri uni bajarishning har qanday oqibatini maqbul qilib qo‘ymaydi. Shu bois epizod bir vaqtning o‘zida ikkita bahoni saqlab turadi: so‘zga sodiq qolish axloqiy munosabatni himoya qilishi mumkin, qarorni qayta ko‘rib chiqishdan bosh tortish esa boshqa tomondagi zararni kuchaytirishi mumkin. Matnda mazkur savdoga doir huquqiy hukm berilmagan va ushbu tahlil ham bunday hukmni to‘qib chiqarmaydi.

Muqobil talqinda g‘urur yoki qaroridan qaytmaslikka urg‘u berilishi mumkin. Bu ehtimolni ochiq qoldirish kerak, biroq xatti-harakatni shunchaki qaysarlik deb atash tahlilni juda erta yakunlaydi. Izchillik qachon o‘zgarayotgan axborotga befarqlikka aylanishi haqidagi savol samaraliroqdir. Axloqiy mas’uliyatni his qiladigan kishining so‘zi bilan harakati o‘rtasida muayyan izchillik bo‘lishi zarur; ayni kishida qarorning oqibatlari ravshanlashganda uni qayta ko‘rib chiqish qobiliyati ham bo‘lishi kerak. Hamdam epizodi bu talablarni muvofiqlashtirishning murakkabligini ko‘rsatadi. Mazkur vaziyat doirasida tushunilgan muvozanat majburiyatga sodiqlik bilan qarorni qayta ko‘rib chiqish o‘rtasidagi



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

asosli munosabatni anglatadi. Buning uchun vaziyatdan qat’i nazar qoidaga mexanik tarzda yopishib olish emas, qaror ta’sir ko‘rsatadigan kishilarning ehtiyoj va manfaatlariga e’tiborli bo‘lish talab etiladi.

Yusufning mas’uliyat hissini ham sabablarning to‘liq izohidan farqlash lozim. Inson uning uchun boshqalar yo‘qotishlarga duch kelayotganini anglab yetishi mumkin, ammo ularning qurbonligini zarur qiladigan barcha shart-sharoitlarni o‘zi yaratgan bo‘lishi shart emas. Yangning nazariy yondashuvi foydalidir, chunki u alohida xatti-harakatlar haqidagi hukmlarni odamlar ishtirok etadigan jarayonlarga e’tibor bilan to‘ldiradi [5, «Tuzilmaviy adolatsizlik» va «Siyosiy mas’uliyat» bo‘limlari]. Bu o‘rinda qo‘llangan mazkur yondashuv ikki o‘zaro teskari xatoning oldini oladi: iztirobni barcha aybning faqat shaxs zimmasida ekaniga dalil deb bilish yoki cheklovchi sharoitlarni har qanday individual majburiyatni bekor qilish uchun asos sifatida qabul qilish. O‘z xatti-harakati uchun javob berish mas’uliyati, zararni to‘liq qoplash insonning kuchidan tashqarida bo‘lganida ham, u nimani e’tirof eta olishi va nimalarga urinishi mumkinligi bilan bog‘liq.

Binobarin, xonadon bir vakil orqali ifodalanadigan yagona manfaat sifatida emas, mas’uliyat o‘zaro muhokama qilinadigan va kelishiladigan makon sifatida namoyon bo‘ladi. Oygulning amaliy tashvishlarini Yusufning qadr-qimmati yoki kasbiy intilishlariga to‘siq darajasiga tushirib bo‘lmaydi. Bunday soddalashtirish axloqiy teranlikni faqat bir kishiga tegishli deb bilib, boshqasining mehnati va xavfsizligini Yusufning rivojlanishi uchun ikkilamchi shartlarga aylantirgan bo‘lar edi. Xuddi shu mezon Odilga ham tatbiq etiladi: uning niyatini qadrlash tadqiqotchiga bu niyat ta’sir qiladigan manfaatlarni e’tibordan chetda qoldirish huquqini bermaydi. Tanqislikka doir qiyosiy axloqiy tahlil zaruratni belgilashga kim haqli ekanini va shu ta’rifning badalini kim ko‘tarishi kutilayotganini so‘rashi lozim.

Hamjihatlik va g‘amxo‘rlik etikasining yakun topmagan masalalari

28-bobda Tom oilasi doirasidan tashqaridagi kurashlarda ishtirok etishni tasavvur qiladi, ona esa unga jo‘nab ketishi uchun pul beradi [1, 28-bob]. Bu unsurlar birgalikda tahlil qilinganida hamjihatlik butunlay o‘ziga o‘zi yetarli hodisa sifatida ko‘rinmaydi. Kengaygan axloqiy ufq hamon muayyan qo‘llab-quvvatlash munosabatlariga bog‘liq. Bu bog‘liqlik muhim, chunki jamoat oldidagi mas’uliyat so‘zda keng ko‘lam kasb etishi, biroq uni imkonli qiladigan mehnat kamroq ko‘zga tashlanishi mumkin. Steynbek epizodi ushbu bog‘liqlikni tahlil doirasida saqlab qolishga imkon beradi. Shu sababli masala jamoaviy mas’uliyat paydo bo‘lishidan oldin oila haqidagi g‘amxo‘rlik yo‘qolishi kerakmi, degan savolda emas, balki inson g‘amxo‘rlik doirasini kengaytirishni imkonli qilayotgan mehr va yordamni inkor etmasdan, bu doirani qanday kengaytira olishidadir.

Epizod, shuningdek, majburiyatni zimmasiga olish bilan to‘liq amalga oshirilgan dasturni farqlaydi. Tom ko‘z oldiga keltirgan kelajak boshqalarga yo‘nalgan intilishni ifodalaydi; u barcha amaliy qiyinchiliklar hal qilinganini isbotlamaydi. Ushbu farqni anglash intilishning axloqiy qadrini saqlaydi, ayni paytda uni shart-sharoitlarni hisobga olish mas’uliyatidan ozod qilmaydi. Roman kengaygan mas’uliyat hissining institutsional shaklda amalga oshganini ko‘rsatmasdan ham uni ta’sirchan ifodalay oladi. Qiyosiy nuqtayi nazardan, bu Hamdam epizodidagi hal etilmagan talabga yaqin: inson boshqalarni hisobga olib harakat qilishi kerak, garchi yetarli va munosib harakatning shakli noaniq bo‘lib qolsa ham. Matnlar yakuniy formulani tan olishga emas, to‘liq bo‘lmagan bilim sharoitida baho berishga chorlaydi.

Yakuniy omborxona epizodi bu muammoga jismoniy ifoda beradi: Rouz of Sheron (Rose of Sharon) xoli qolishni so‘raydi va ochlikdan holdan toygan notanish kishini ko‘krak suti bilan oziqlantiradi [1, 30-bob]. Bu harakat qarindoshlik doirasidan tashqaridagi munosabatni vujudga keltiradi, biroq uning ma’nosi mahrumlik bartaraf etildi, degan da’voga bog‘liq bo‘lmasligi kerak. Moddiy natija ochiq qolgan taqdirda ham, g‘amxo‘rlik axloqiy munosabat uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lishi mumkin. Talqinda harakat qiluvchi shaxsning o‘zini ham saqlab qolish muhim. Agar epizod faqat umuminsoniy saxovat timsoliga aylantirilsa, uning shaxsiy ishtiroki insoniyat haqidagi taskin beruvchi g‘oya ichida



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

yo‘qolib ketish xavfi tug‘iladi. Qahramonning ongli tanlovi va faol ishtirokiga e’tibor axloqiy ahamiyatning aniq shaxs va vaziyatga bog‘liqligini saqlaydi hamda ramziy ruhlantirishning tahlil o‘rnini egallashiga yo‘l qo‘ymaydi. Filanning farqlashi ushbu muammoni ifodalashga yordam beradi: tasvirlangan harakatni ma’qullash uning taqdim etilishi o‘quvchini harakat qiluvchi shaxsga nisbatan qanday pozitsiyaga qo‘yishi masalasini hal etmaydi [8].

Bu epizod «Muvozanat» romanidagi oilaviy mol-mulk savdosi bilan qiyoslashni ham yanada aniqlashtiradi. Har ikki talqinda tadqiqotchi yordam faqat niyatiga ko‘ra, bevosita samaradorligiga qarab yoki uni ko‘rsatayotgan kishilar uchun oqibatlari asosida baholanyaptimi, degan savolni qo‘yishi lozim. Bu mezonlar turli xulosalarga olib kelishi mumkin. Harakat boshqa kishining ehtiyojini e’tirof etishi, biroq ertaga shunga o‘xshash ehtiyojlarni qondirishning barqaror tartibiga aylanmasligi mumkin. Aksincha, uzoq muddatli yechimning yo‘qligi muayyan harakatni ma’nosiz qilib qo‘ymaydi. Tahlil uchun samarali ziddiyat darhol javob qaytarishning qadri bilan g‘amxo‘rlik qayta-qayta favqulodda fidoyilikni talab etmaydigan sharoitlarni yaratish zarurati orasida yuzaga keladi.

Muhokama

Qiyoslash qiyinchiliklarning qayta taqsimlanishi bilan munosabatlarning o‘zgarishi o‘rtasidagi farqni yuzaga chiqaradi. Qayta taqsimlash bir kechiktirib bo‘lmas talab uning badalini boshqa bir kishi zimmasiga o‘tkazish hisobiga qondirilganida sodir bo‘ladi; o‘zgarish esa kim g‘amxo‘rlik yoki e’tiborga haqli deb tan olinishi borasidagi siljishni anglatadi. Har ikkisi bir paytda mavjud bo‘lishi mumkin. Saxovatli harakat munosabatni o‘zgartirishi, biroq tanqislikni deyarli o‘z holicha qoldirishi mumkin. Bu farq nima uchun axloqiy maqtov tahlilning yetarli yakuniy nuqtasi bo‘la olmasligini tushuntiradi. Qahramonni hamdard yoki vijdonli deb atash xulq-atvorning faqat bir jihatini belgilaydi. To‘laroq talqin bunday xatti-harakat nimalarni ko‘rsatib berishi, nimalarni e’tiborsiz qoldirishi hamda rivoyat uning oqibatlari haqida ishonch bilan xulosa qilishga asos beradimi, degan savollarni qo‘yadi.

Vaqtning taqsimlanishi ayniqsa muhim. Favqulodda vaziyat e’tiborni darhol amalga oshishi lozim bo‘lgan narsalarga toraytiradi, mas’uliyat esa kechikib namoyon bo‘ladigan yoki kamroq ko‘zga tashlanadigan ta’sirlarni ham qamrab oladi. O‘xshatish o‘z chegarasida qo‘llansa, Niksonning turli zararlar birdek ko‘rinmasligiga qaratgan e’tibori ushbu tahlilga yordam beradi [7, 2–3-b.]. Har bir kechikish yoki taqchillikni ekologik tusdagi sekin kechuvchi zo‘ravonlik deb bo‘lmaydi. Bu o‘rinda metodologik jihatdan muhim nuqta shundaki, keskin qaror ana shunday qarorlarni takror-takror zarur qiladigan davomli shart-sharoitlardan ko‘ra ko‘proq e’tiborni jalb etishi mumkin. Binobarin, faqat qahramonlik lahzalariga qaratilgan talqin bardoshga qoyil qolib, unga qayta-qayta ehtiyoj tug‘ilayotganini e’tibordan chetda qoldirishi mumkin. Axloqiy talqin harakatning o‘zini ham, uni o‘rab turgan moddiy himoyasizlikni ham nazarda tutishi lozim.

Qiyoslash Amerika jamoaviy harakati bilan o‘zbek oilaviy burchini sodda tarzda qarama-qarshi qo‘yishga ham asos bermaydi. Steynbekdan tanlangan epizodlarda kengaygan hamjihatlik ichida yaqin kishilarga bog‘liqlik saqlanadi; Hamdam romanidagi oilaviy muammo esa har qanday alohida shaxs niyatidan kengroq savollarni yuzaga chiqaradi. Bular milliy xarakter tiplari haqidagi emas, muayyan parchalardagi aniq munosabatlar tizimi haqidagi xulosalardir. Qiyosiy tahlilning foydasi har bir talqinni boshqasi orqali sinab ko‘rishdadir. Hamdam epizodi yordam ko‘rsatuvchilar zimmasiga tushadigan yo‘qotishlarni sinchiklab o‘rganishga undaydi; Steynbek epizodlari esa kimlar qo‘llab-quvvatlanishi lozimligini belgilashda qo‘llanadigan chegaralarni tekshirishga chorlaydi. Bu nuqtayi nazarlarning hech biri ikkinchisidagi muammoga barcha holatlarga tatbiq etiladigan yechim bermaydi; ular orasidagi farq tahlil uchun samarali bo‘lib qolishi lozim.

Mazkur yondashuvning chegaralari bor. Ayrim epizodlarga asoslangan kichik korpus har ikki romannavisning to‘liq axloqiy tizimini aniqlab bera olmaydi, mavzular o‘xshashligidan esa adabiy ta’sir



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

tarixan yuz bergani haqidagi da’vo kelib chiqmaydi. Nazariy manbalar savollarni tartibga soladi; ular talqinning to‘g‘riligini oldindan isbotlovchi nufuzli manba vazifasini bajarmaydi. Keyingi tadqiqotlar o‘xshash qarorlar kengroq matnlar korpusida yoki tarjimalarda qanday qayta ko‘rib chiqilishini o‘rganishi mumkin. Belgilangan chegaralar doirasida maqola qayta qo‘llash mumkin bo‘lgan tahlil tartibini taklif etadi: kechiktirib bo‘lmas talablarni aniqlash, mavjud resurslarni amalda ro‘yobga chiqarish mumkin bo‘lgan imkoniyatlardan farqlash, oqibatlarning kimlarga taqsimlanishini o‘rganish va rivoyat yechimsiz qoldirgan jihatlarning ochiqligini saqlash. Bu tartib axloqiy ideallashtirishni ham, hodisalarni tushuntirishda fatalizmga tayanishni ham talab etmagan holda baholash imkonini beradi.

Xulosa

«G‘azab shingillari» va «Muvozanat» romanlaridan tanlangan parchalar axloqiy tanlovni yetarli natija kafolatlanmagan sharoitdagi javob berish mas’uliyati sifatida namoyon etadi. Ulardagi umumiy muammo haqli talablarning to‘qnashuvi, bu talablarni qondirish imkoniyatlarining teng emasligi va yordam boshqalar zimmasiga o‘tkazishi mumkin bo‘lgan yo‘qotishlar orqali yuzaga chiqadi. Tahlilda amaliy imkoniyat rasmiy tanlovdan, mas’uliyatni tan olish barcha oqibatlarga yakka holda sababchi bo‘lganlik aybidan, mazmunli g‘amxo‘rlik esa to‘liq tiklanishdan farqlandi. Ushbu farqlar bir harakat nima uchun ayni paytda ham tahsinga loyiq, ham tashvishli bo‘lib qolishi mumkinligini tushuntiradi. Axloqiy jiddiylikning bir jihati — kimlarning manfaatlari hanuz himoyasiz qolayotganini tushunishga yetarli darajada ushbu murakkablikni saqlab turishdir.

Shu tariqa Steynbekdagi kengaygan hamjihatlik bilan Hamdamdagi bahsli majburiyatlarni bir xil ko‘rsatmalar deb hisoblamasdan qiyoslash mumkin. Birinchisi g‘amxo‘rlik bevosita qaram kishilar doirasidan qanday chiqib borishi masalasini qo‘yadi; ikkinchisi esa majburiyatlar ularni bajarib turgan kishilar uchun qanday qilib ko‘tarish mumkin bo‘lgan yuk bo‘lib qolishi savolini keskinlashtiradi. Ularning kesishishi muvozanatga yuksak talab qo‘yuvchi ma’no beradi: shaxsiy halollik, boshqalarning ehtiyoj va manfaatlariga javob berish hamda ezgu harakat qilishning moddiy imkoniyatini bog‘lashga qaratilgan uzluksiz intilish. Romanlar bu intilishni ahamiyatli qilish uchun uyg‘unlikni kafolatlashi shart emas. Ular o‘quvchini qarorning o‘ziga ham, uni zarur qilgan shart-sharoitlarga ham baho berish mas’uliyati oldida qoldiradi.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Steinbeck J. The Grapes of Wrath. — Viking Compass nashri, 39-bosma. — New York : The Viking Press, 1975. — Elektron nusxa: Faded Page, 20220149-sonli elektron kitob. — URL: https:/ / www.fadedpage.com/ books/ 20220149/ html.php (murojaat sanasi: 10.10.2026).
2. Hamdam U. Muvozanat : roman. — Toshkent : Sharq, 2007. — Elektron shaklga o‘tkazilgan matn. — URL: https:/ / lib.utu- ranch.uz/ media/ files/ 2024/ 08/ 28/ 51- Muvozanat.pdf (murojaat sanasi: 10.10.2026).
3. Steinbeck J. Nobel Prize Speech, 10 December 1962 [Elektron resurs] // Center for Steinbeck Studies, San José State University. — URL: https:/ / gs.sjsu.edu/ steinbeck/ resources/ biography/ nobel- prize- speech.php (murojaat sanasi: 10.10.2026).
4. Sen A. Equality of What? // The Tanner Lectures on Human Values. — Cambridge : Cambridge University Press, 1980. — 1-jild. — 197–220-b. — URL: https:/ / tannerlectures.org/ wp-content/ uploads/ 2024/ 07/ sen80.pdf (murojaat sanasi: 10.10.2026).



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

5. Young I. M. Political Responsibility and Structural Injustice : The Lindley Lecture, 5 May 2003. — Department of Philosophy, University of Kansas, 2003. — URL: https:/ / kuscholarworks.ku.edu/ bitstreams/ 3a22f09c- efb4- 4037- 814d- cf3d84a02f8f/ download (murojaat sanasi: 10.10.2026).
6. Niederhoff B. Focalization [Elektron resurs] // The Living Handbook of Narratology. — Hamburg : Hamburg University, 2013. — 2013-yil 24-sentabrda qayta ko‘rib chiqilgan. — URL: https:/ / www- archiv.fdm.uni- hamburg.de/ lhn/ node/ 18.html (murojaat sanasi: 10.10.2026).
7. Nixon R. Slow Violence and the Environmentalism of the Poor. — Cambridge, MA : Harvard University Press, 2011. — XIII, 353 b. — ISBN 9780674049307. — Kirish qismi quyidagi manzilda mavjud: https:/ / law.unimelb.edu.au/ _ _ data/ assets/ pdf_ file/ 0008/ 3006539/ Nixon, - Introduction, - Slow- Violence- and- the- Environmentalism- of- the- Poor- with- endnotes.pdf (murojaat sanasi: 10.10.2026).
8. Phelan J. Narrative Ethics [Elektron resurs] // The Living Handbook of Narratology. — Hamburg : Hamburg University, 2014. — 2014-yil 9-dekabrda qayta ko‘rib chiqilgan. — URL: https:/ / www- archiv.fdm.uni- hamburg.de/ lhn/ node/ 108.html (murojaat sanasi: 10.10.2026).



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.